

BÂTİRKÂNİ

(الباطرقاني)

Ebû Bekr Ahmed b. el-Fazl
b. Muhammed b. Ahmed el-Bâtîrkânî
(ö. 460/1068)

Kıraat âlimi ve muhaddis.

372'de (982) İsfahan'ın Bâtîrkân köyünde doğdu. Kıraat ilmini muhtelif rivayetleriyle Ebû'l-Fazl Muhammed b. Ca'fer el-Huzâî ve Muhammed b. Abdülazîz el-Kisâî'den öğrendi. Ebû Abdullah ibn Mende, Dârekutnî'nin talebesi Muhammed b. İbrâhim b. Ahmed, Abdülazîz b. Ebû Bekir Muhammed et-Temîmî, Muhammed b. İbrâhim el-Yezdî, Ebû Müslim ibn Şehdel el-İsfahânî ve Ahmed b. Yûsuf es-Sakafî de onun diğer hocaları arasında zikredilir. Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî ile Ebû Ali el-Haddâd ise arz* yolu ile kendisinden kıraat okumuşlardır. On dan hadis rivayet edenler arasında Ebû Muhammed Abdülazîz b. Muhammed en-Nahşebî, Ebû Ali Hasan b. Ali el-Vahşî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülvâhid ed-Dekkâk gibi o devrin hadis hâfızları da vardır.

Ebû Zekeriyâ ibn Mende onun pek çok hocadan hadis öğrenip birçok talebeye hadis rivayet ettiğini belirtmekte ve başka konularla uğraşmayıp yalnız hadis ve kıraat tedrisiyle yetinseydi daha faydalı olacaktı demektedir. Öğrencisi Dekkâk da İsfahan'da Kur'an ve kıraat ilimleriyle hadis sahasında ondan daha muhtevalı bir âlim görmediğini beyan etmektedir. Bâtîrkânî İsfahan'da Câmî-i Kebîr'de uzun yıllar imamlık yaptı ve 22 Safer 460 (1 Ocak 1068) tarihinde orada vefat etti.

Eserleri. Kendi güzel hattı ile muhtelif eserler yazdığı anlaşılan Ebû Bekir el-Bâtîrkânî'nin kıraate dair *Kitâbü's-Şevâz* ve *Tabakâtü'l-kurrâ* diye de bilinen *el-Medhal ilâ ma'rifeti esânîdî'l-kurrâ*ât ve *mecmû'ir-rivâyât* adlı eserleri ile *Şahîh-i Buḥârî*'deki hadisleri *müsned** tertibine koyduğu bir kitabı vardır. Hadislerin metinlerini *Şahîh-i Buḥârî*'den alıp ona kendi senedlerini ilâve ettiği benzerine pek rastlanmayan bu çalışması yadigarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 41; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, IV, 100-102; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Beşşâr), I, 424-426; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 182-183; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 288; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye*, I, 96-97; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 308; *İzâhu'l-meknûn*, II, 79.

EMİN IŞIK

BATİHA

(البيحة)

Güney Irak'ta
Kûfe, Vâsıt ve Basra arasında
Fırat ile Dicle nehirlerinin
meydana getirdiği bataklık bölge.

Güney Mezopotamya'nın çok eski devirlerden beri bataklık olduğu Asur çivi yazılı metinlerden anlaşılmaktadır. Bu metinlerde bahsedilen bölge için "agam-mé" (bataklık) ve "apparaté" (kamuşluk) tabirleri kullanılmaktadır. Asurlular devrinde güneyde Muhammere'den kuzeyde Kurna ve doğuda Kârûn nehrinin ötesine kadar uzanan bölgenin geniş bataklıkla kaplı olduğu anlaşılmakta ve hatta Asur krallarının bu bölge halkıyla savaştığını tasvir eden kabartmalar bulunmaktadır. Bölge Grek ve Roma kaynaklarında Batîha, Limue ve Chaldaicus Lacus şeklinde geçmektedir. Hatta bu bataklıkların genişliğinin 128 km. olduğunu ileri süren müellifler vardır. Diğer taraftan antik kaynaklarda geçen Poludes ismi yanında Diotahi ismi bulunmaktadır ki bunun Biotahi (Batâih) olması kuvvetle muhtemeldir.

Batîha'nın (çoğulu Batâih) ne zaman oluştuğu hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber Arap coğrafyacıları Sâsânîler devrinde meydana geldiğini kabul ederler. Fakat bu görüşün gerçekte bir ilgisi yoktur. Belgelerden bataklıkların çok daha önce, hatta jeolojik devirlerde oluştuğu anlaşılmaktadır.

Bataklıkların kurutularak tarım arazisi haline getirilmesi için çok eski devirlerden itibaren çalışmalar yapılmıştır. Kurulan setler şiddetli seller sebebiyle yıkılıyor ve yeniden bataklıklar meydana geliyordu. Sâsânî hükümdarları çeşitli devirlerde setler yaptırmalarına ve

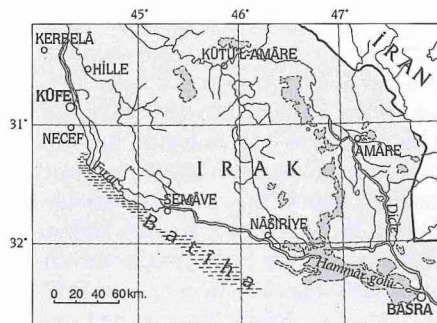
kanallar açtırmalarına rağmen uzun vadeli bir sonuç elde edemediler. Meselâ 627 yılında Fırat ve Dicle nehirleri aynı zamanda taşmış, setler yıkılmış ve her taraf bataklık ve göl haline gelmiştir.

Batîha Hz. Ömer devrinde Kâdisiye Savaşı'ndan (636) sonra İslâm devletinin topraklarına katılmıştır. İlk halifeler zamanında bölgenin ıslahı ile ilgili bir çabanın varlığından söz edilemez. Emevî Halifesi Muâviye'nin haraç memuru olarak görevlendirdiği Abdullah b. Derrâc bataklıkların bir kısmını kurutarak tarıma elverişli arazi haline getirmiş ve kaynakların verdiği bilgiye göre bu araziden yılda 5 milyon dirhem gelir elde etmiştir.

Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervân ve I. Velîd'in Irak umumi valisi olan Haccâc b. Yûsuf, iç karışıklıkların bastırılmasından sonra imar ve zirâi faaliyetlere girişmiştir. Önce Irak eyaletlerine yeni bir merkez olarak Batîha'nın kuzeydoğu ucunda Vâsıt şehrini kurdu. Bu arada sel baskınlarını önlemek ve Batâih'in kuzeyindeki araziye sulamak gayesiyle Nil ve Zâbî kanallarını açtırdı. Hindistan'dan getirilmiş olan Zutlar'ı (Catlar) manda sürüleriyle bu bölgeye yerleştirdi. Bataklıkların kurutularak bölgenin ziraata açılması hususunda çalışan diğer bir vali de Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'dir. Onun zamanında, Haccâc'ın hizmetinde çalışmış olan mühendis Hassân en-Nabatî sayesinde geniş bataklık alanlar kurutuldu ve vali geniş arazilerin sahibi oldu. Hâlid'in açtırmış olduğu Rummân ve Mübârek kanalları araziye ıslah çalışmalarının önemli parçalarıdır.

Abbâsîler döneminde Batâih bölgesinin ıslahı hususunda Emevîler devrindeki çalışmalara benzer faaliyetler pek görülmez. Bunun sonucu olarak bataklıkların genişlediği anlaşılmaktadır. İçinden kolay kolay geçilememesi sebebiyle Batîha her devirde haydutların, âsilerin sığınağı oluyor ve devletin başına büyük gailerle açıyordu. Emîn ile Me'mûn arasındaki iktidar mücadelesi, Me'mûn'un halife olmasından sonra da Merv'de kalması devlet otoritesinin zayıflamasına ve isyanların çıkmasına sebep olmuştur. Haccâc tarafından Batâih'e yerleştirilen Zutlar, zamanla nüfuslarının artması ve bazı grupların katılmasıyla iyice kuvvetlenmişler ve çapulculuğa başlamışlardı. Özellikle nehir yoluyla Bağdat'a giden zahire ve eşyayı yağmıyorlardı. Me'mûn bunlar üzerine kuvvetler gönderdiyse de karışıklıkları ortadan kaldıramadı. Hatta bunlar Mu'tasım halife olduğu zaman

Batîha

(833) Vâsıt ve Basra arasındaki sahaya tamamen hâkim olmuşlar ve Bağdat'a hiçbir şey göndermemeye başlamışlardı. Bölgede durumun kötüleştiğini gören yeni halife, Zutlar üzerine Uceyf b. Anbese kumandasında 5000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Uceyf yedi aylık bir mücadeleden sonra Zutlar'ı teslim mecbur etti (Ocak 835). Bölge için çok daha büyük tehlike 869 yılında Zenciler'in isyanı ile ortaya çıkmıştır. Doğu Afrika'dan getirilen zenci köleler Basra civarında büyük gruplar halinde çok kötü şartlarda tarlalarda, tuzlalarda ve güherçile ocaklarında çalıştırılıyorlardı. Ali b. Muhammed adında bir kişi, kendisinin Hz. Ali soyundan geldiğini iddia ederek ve Zenciler'e zenginlik vaad ederek onları isyana sevketti. Zenciler kısa zamanda büyük bir güç haline geldiler. Bataklıklar arasında kurdukları Muhtara şehri hareket üsleri oldu. Basra ve çevresini ele geçirerek etrafa dehşet saçıyorlardı. Abbâsiler'le Zenciler arasındaki mücadeleler 883 yılına kadar sürmüş ve Ali b. Muhammed'in esir edilmesiyle sona ermiştir.

Büveyhîler'in Bağdat'ı işgallerinden (945) kısa süre sonra İmrân b. Şâhîn, işlediği cinayetin cezasından kurtulmak için bataklik bölgeye sığınmış ve etrafına topladığı eşkıya güruhu ile Basra-Bağdat yolunu tehdit etmeye başlamıştı. Büveyhîler İmrân üzerine kuvvetler gönderdiler, fakat bataklik sebebiyle onu bertaraf edemediler. Bunun üzerine İmrân'ı Batîha bölgesine vali tayin ettiler. Ancak bu tayin de işe yaramadı. İmrân ölümüne kadar (979) bölgenin hâkimi olarak kaldığı gibi oğulları da 1021 yılına kadar bölgeyi ellerinde tuttular. Bölge halkı manda sürülerinden elde ettikleri yağı, ayrıca balık ve kamış satarak büyük kazanç sağlamışlardır.

Daha sonraki yüzyıllarda Batîha ve çevresi mahallî hânedanlardan Muzafferîler, Mezyedîler ve Benî Müntefik'in kısmen veya tamamen hâkimiyetlerine girmiştir. İlhanlılar Irak'ı zaptedince (1258) Batîha da onların hâkimiyetine geçti. Bu devirden itibaren el-Cezâir (el-Cevâzir) adını alan bölgede Arap kabileleri karışıklıklar çıkarmaya devam etmiştir. 1393 yılında Timur tarafından zaptedilen bölge 1423'te Celâyirîliler'in ve 1440 yılında da Muşâ'saalar'ın idaresine geçmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman 1546 yılında bölgeyi Osmanlı topraklarına kattı. Ancak coğrafi yapısı sebebiyle burada sağlam bir hâkimiyet kuramadı. İktidar

boşluğunu yarı müstakil hareket eden kabileler doldurmuşlardır. Bu durum Midhat Paşa'nın valiliğine (1868) kadar devam etmiştir. Midhat Paşa Batîh'i Bağdat vilâyetine bağlı bir mutasarrıflık haline getirerek büyük ölçüde asayiş sağlamıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kalan Batîha kanlı mücadelelere sahne olmuş ve savaştan sonra Irak'la birlikte İngiltere'nin mandası altına girmişti. 1921 yılında Irak Krallığı'nın kuruluşundan sonra bu devletin bir parçası oldu. Bugün de bölge halkının sağlığını tehdit eden çeşitli hastalıkların kaynağı olma özelliğini korumaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 418-419, 501, 536-538, 544; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 576; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 59, 174; İbn Rûste, *el-A'lâku'n-nefîse*, s. 93, 94, 98, 185; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc* (Zebidî), s. 153, 157, 158; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Meynard), I, 215, 224 vd., 288; İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 13, 79, 85; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, s. 18, 233, 235, 238; Makdisî, *Ahsenü't-tekâsım*, s. 32, 34, 53, 119, 125, 127, 133; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 450-451; M. Streck, *Die alte Landschaft Babylonien nach der arabischen Geographen*, Leiden 1900, I, 31, 39-42; a.mlf., "Batîha", *IA*, II, 334-339; a.mlf. — Saleh el-Ali, "al-Batîha", *El²* (Fr.), I, 1126-1130; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1930, s. 26-29, 40-43; Abbas el-Azzâvî, *Târîhu'l-'Irâk beyne ihtilâleyn*, Bağdat 1937-57; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûtu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 118-119, 157; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 10-12, 25, 33, 50, 76, 81, 84, 95, 96, 125, 141, 147, 153; G. Cornu, *Atlas du Monde Arabe-Islamique à l'époque classique* (IXe-Xe siècles), Leiden 1985.

HAKKI DURSUN YILDIZ

BATLAMİYUS

(ö. 168 [?])

İslâm astronomisi üzerinde önemli etkileri olan İskenderiyeli astronom, matematikçi, coğrafyacı ve müzik bilgini.

108 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Greko-Romen literatüründe Claudius Ptolemaios, klasik İslâm kaynaklarında Batlamyus veya Batlamyus el-Kalûzî (القلاوذي) diye anılan bu ünlü astronom ve coğrafya bilgininin hayatı hakkında gerek Doğu gerekse Batı kaynaklarında yeterli bilgi yoktur. Mevcut bilgiler de yer yer birbirleriyle çelişmektedir. Meselâ Mes'ûdî *Mürûcû'z-zeheb*'de (I, 303) onu, Büyük İskender'den son-

ra Mısır'da hüküm süren Batlamyus hânedanından biri olarak gösterirken *et-Tenbîh ve'l-işrâf* adlı eserinde (s. 115), *el-Mecisî* müellifi olan Batlamyus'un adı geçen hükümdar ailesiyle bir ilişkisi bulunmadığını belirtir. Daha sonra Roma imparatorlarının altıncısı (gerçekte üçüncüsü) Claudius'un oğlu olduğuna dair zayıf bir rivayeti de zikreden Mes'ûdî, *el-Mecisî*'de kaydedilen bazı astronomik gözlemlerden hareketle Batlamyus'un, yirmi iki yıl Roma krallığı yapmış olan ve 161 yılında ölen Antoninus (Pius) zamanında yaşadığını doğru olarak tesbit etmiştir (*et-Tenbîh*, s. 129). Kādî Sâid el-Endelüsî de *el-Mecisî*'yi kaynak göstererek Roma İmparatoru Hadrianus'un krallığının on dokuzuncu yılında Batlamyus'un astronomik gözlemler yaptığını ifade eder ve onun Batlamyus hânedanına mensup olduğunu iddia etmenin fahiş bir hata sayılacağına dikkat çeker (*Tabakâtü'l-ümem*, s. 32-33). Nitekim İbnü'n-Nedîm de onun Hadrianus ve Antoninus zamanında yaşadığını ve gözlemler yaptığını kaydetmiştir (*el-Fihrist*, s. 327). İslâm kaynakları, Batlamyus'un ilköğrenim astronomi bilginlerinden Hipparkhos'un öğrencisi olduğu tarzındaki bilginin doğru olmadığına, çünkü aralarında 280 yıl gibi bir zaman farkı bulunduğu da dikkat çekerler (bk. İbnü'l-Kiftî, s. 68).

Bütün İslâm kaynakları Batlamyus'un İskenderiye'de doğup büyüdüğünü, öğrenimini orada gördüğünü, astronomi ve diğer konulardaki araştırmalarını İskenderiye'de yaptığını görüş birliği halinde belirtirken Bizanslı Theodorus Meliteniota onun Ptolemaios Hermii adlı şehirde doğduğunu iddia eder.

İlim tarihinde Aristo'dan sonra adından en çok söz edilen Batlamyus'tur. Onun tesiri Kopernicus ve Keppler'e kadar devam etmiş, savunduğu yer merkezli evren anlayışı, Kopernicus'tan itibaren güneş merkezli evren anlayışı karşısında geçersiz kalmıştır. Batlamyus, Hipparkhos ve Eratostenes gibi ilköğrenim büyük astronomlarının görüş ve buluşlarından önemli ölçüde faydalanmış, bu konuda dağınık bir şekilde bulunan bilgileri derleyerek sistematize etmiş, kendi yer merkezli âlem modelini geliştirmiş, dünyanın sabit ve hareketsiz olduğunu ispatlamak üzere gözlemlere dayalı deliller öne sürmüştür. Güneş, ay ve gezegenlerin hareketleri hakkındaki görüşleri Hipparkhos'tan almış ve bu teoriyi karmaşık bir sistem haline ge-